

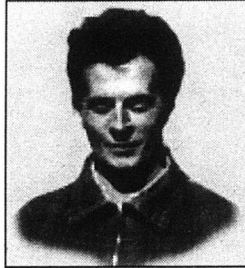
Psykoanalysen – en mytologi

Wittgensteins huvudsakliga inställning gentemot psykoanalysen var att det rörde sig om en mytologi, en mytologiserande historia om människans djupast liggande drivkrafter, presenterad på ett charmerande och förföriskt sätt, skriver Fredrik Stjernberg.

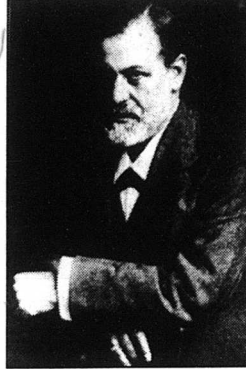
skapsteoretiska resonemang. Filosofers inställning har spånt över hela skalan, från ett principiellt avvisande av tanken att psykoanalys skulle vara en vetenskap (Popper), till tanken att det nu snarast är filosofin som skall ställas inför uppgiften att motivera sin legitimitet (Lacan).

Mytologi

Wittgensteins huvudsakliga inställning gentemot psykoanalysen var att det rörde sig om en mytologi, en mytologiserande historia om människans djupast liggande drivkrafter, presenterad på ett charmerande och förföriskt sätt. Enligt Freud var det teorier som stötte på starkt motstånd, ett motstånd som övervanns endast av den kraft som tillkommer sanna teorier. Så var det inte alls för Wittgenstein. Gång efter annan betonade Wittgenstein den förföriska charmen i Freuds skrifter och teorier...

Gång efter annan betonade Wittgenstein den förföriska charmen i Freuds skrifter och teorier...

...något som avviker skarpt från den bild som Freud tecknade av de egna teoriernas mottagande.

kunna finnas kausalförklaringar av mänskligt handlande, åtminstone inte kausalförklaringar som bedöms efter hur de tas emot av den som förklaringen handlar om.

Därmed blir den psykoanalytiska teorin enligt Wittgenstein i grunden inte en vetenskaplig teorbildning, därför att den ger en typ av förklaring som annars återfinns till exempel inom estetik, men inte inom de vetenskaperna som Freud annars helst ville jämföra sig med. För Wittgenstein var psykoanalysens anspråk på vetenskaplighet mest bara ett inslag i det mytologiska draget i psykoanalysen.

Temperament

Den kanske mest grundläggande skillnaden mellan Wittgenstein och Freud är ett slags skillnad i filosofiskt temperament. Hos Freud finns tanken att det bara är en fördom att något kan hända av en slump, utan djupare liggande förklaring. Felhandlingar är inte bara slumpartade

misstag av subjektet – det skall alltid finnas någon mer djupgående förklaring till varför just detta fel begicks just där och då.

Hos Wittgenstein är tanken i stället att det fördomsfulla är att tro att allt som händer måste kunna ges en förklaring i termer av något som skulle ligga djupare. Därmed blir Freud för Wittgenstein ett typexempel på vetenskaplig, eller kanske låtsasvetenskaplig, fördomsfullhet. Den fördomsfullhet blir till ett inslag i den vetenskapliga mytologibildningen som Wittgenstein vände sig emot.

En brist i Bouveresses bok är att den ibland får alltför mycket karaktär av ett inlägg i en specifik fransk debatt, som egentligen inte rör något annat än ett rätt isolerat fenomen, nämligen debatten om Lacans ställning och anspråk. Alltför mycket energi

ägnas åt att reda ut på vilka sätt Lacans sätt att förstå eller vidareutveckla Freud också skulle kunna drabbas av Wittgensteins kritik. Det är i och för sig inte så underligt, eftersom boken har givits ut i serien "New French Thought", men boken hade säkert blivit bättre om den hade koncentrerats ännu mer på huvudfigurerna.

Ofta sägs det att sanningen skall göra oss fria, och om den freudianska psykoanalysen är en sann teori, så borde en sådan teori ha en befrädnande inverkan, något som ibland kanske kan stämma. Men följande citat, diskuterat av Bouveresse, kan vara av intresse för att värdera Freuds insatser. Det är från den engelska Freud-översättaren A A Brill, som beskriver sin egen situation under en period:

"Vi drog oss till exempel inte för att fråga en person som åt varför han inte använde sin sked på rätt sätt, eller varför han gjorde detta eller detta på det ena eller andra viset. Det var omöjligt för oss att visa minsta grad av tvekan, eller plötsligt tystna mitt i en mening, utan att genast tvingas göra reda för detta. Vi tvingades vara förberedda, ständigt redo och alerta, för det fanns inga möjligheter att förutse när och var en ny attack skulle komma. Vi var tvungna att förklara varför vi visslade eller gnolade en viss melodi, eller varför vi gjorde ett visst misstag i tal eller skrift. Men vi var glada över detta, om inte av något annat skäl, så för att vi lärde oss att möta sanningen."

Detta citat belyser också något som Wittgenstein tycks ha sett klarare än många andra som har befatat sig kritiskt med psykoanalysen: den psykoanalytiska teorin är inte bara en teori bland andra, det är inte en teori som bara ("bara") strävar efter att presentera sanningen; det är en teori som försöker förändra människors vilja, en teori som vill förändra personer i grunden. Det man lär sig att möta behöver inte alltid vara sanningen, utan en ny handlingsberedskap; man får en ny vilja. På så vis kan en framgångsrik genomförd psykoanalytisk behandling fungera som en religiös omvändelse.

FREDRIK STJERNBERG

På sätt och vis är tanken så självklar att det är konstigt att det inte redan finns ett otal verk om förhållandet mellan Wittgenstein och Freud. Uppgiften borde ha varit genomtröskad som avhandlingsämne vid amerikanska universitet åtskilliga gånger redan. Freud och Wittgenstein var ju två av Wiens mest prominenta bidrag till 1900-talets kultur och filosofi, så en jämförande studie kunde kanske redan av detta enkla skäl varit värd att ägna sig åt.

Saklitteratur

Jacques Bouveresse
Wittgenstein Reads Freud
Från franska av Carol Cosman
Princeton University Press

Det fanns dessutom vissa förbindelser mellan dem: Wittgensteins syster Margarete gick en kortare period i psykoanalys hos Freud själv, enligt uppgift mest av "intellektuell nyfikenhet". Kanske fanns det mer substantiella skäl bakom den genomgångna terapin, med tanke på att inte mindre än tre av Ludwigs Wittgensteins bröder begick självmord ligger det nära till hands att tänka sig att professionella insatser för att lindra den själsliga nöden i familjen skulle ha varit motiverade. Senare kom Margarete att bli god vän med Freud, och spelade en viktig roll vid hans flykt till England.

Kännare

Men sambanden mellan Freud och Wittgenstein är inte bara av det personliga eller externa slaget. Under en period framställde Wittgenstein sig som "anhängare" till Freud, och Wittgenstein höll flera serier av föreläsningar över psykoanalysen. I denna bok har Jacques Bouveresse, professor vid Collège de France och Frankrikes största kännare av Wittgenstein, gått igenom och presenterat allt som är av intresse kring Wittgensteins reflektioner över den freudianska psykoanalysen.

Det är inte förvånande att den freudianska psykoanalysen är av stort intresse för filosofer i allmänhet – i psykoanalysen blandas konstiga antaganden med ibland mycket sofistikerade kun-

Frågan om dödshjälp och vad som egentligen är dödshjälp avhandlas i PC Jersilds senaste roman *En gammal kärlek*. Nils Granberg anmäler.

PC Jersilds nya roman *En gammal kärlek* börjar som en traditionell love story baserad på temat äldre medelålders kvinna möter sin ungdomsförälskelse och kärleken blommar upp igen.

Roman

PC Jersild
En gammal kärlek
Bonniers

Och visst, det är sånt som händer nästan gång. Två mogna människor, brända i äktenskapliga relationer närmar sig varandra skyggt, utan illusioner.

Det är skickligt gestaltat, men utgör inte stommen i boken, blott utgångspunkten för en helt annan

En burk sömnpiller vid sängen

historia. Ty Andres, mannen i denna nygamla kärlekshistoria visar sig ha malign cancer, och det är oklart huruvida han miss-tänkte eller visste det då han sökte upp sin gamla flamma Agneta, som är en erfaren och kunnig läkare. Hennes funderingar kring detta är bara ett av flera inslag som skapar täthet i dramat.

Huvudfrågan är emellertid av existentiell och därmed etisk natur: hur ska hon som älskade och dessutom läkare förhålla sig till Andres vägran att undergå all annan behandling än den smärtstillande? Hur ska hon ställa sig till hans begäran om att få hjälp att dö när morfinet inte längre biter på plågan?

Som läkare vet hon redan från början att nitti procent av de malignt cancersjuka har mycket svåra smärtor, hon vet att Andres högt differentierade tumör växer som en bläckfisk utefter kär-

len, tränger in i lever, kotpelare, tarmar, matsäck. Hon vet att varken strålning eller cellgifter eller kirurgiska ingrepp kan bota honom, bara förlänga livet.

Autenticitet

Med sina erfarenheter som läkare kan Jersild röra sig obesvärat i en för det mesta komplicerad terminologi, vilket ger skildringen autenticitet. Han har undvikit utläggningar över termernas innebörd för så vitt gestaltningen inte tillåter det, exempelvis i samtal mellan läkare och patient/älskare.

För Agneta tjänar det kliniska språket som en tillflyktsort, hon sveper in sig i läkarrollens och termernas distans. Samtidigt störs hon av denna kunskap. Hon kan inte smeka Andres över halven utan att kanske notera en förstorad lymfkörtel, inte smeka hon

nom längs sidan utan att under revbensbågen kanske känna en hård kant av levern.

Inte heller hjälper henne något rollspel när hon ställs inför Andres begäran om dödshjälp. Då är det ja eller nej som valet gäller. Hur hon väljer ska här inte avslöjas. Jag nöjer mig med att notera att författaren i första hand är ute efter att ställa upp problemet, frilagt och renskuret.

De olika alternativen tillhandahålls genom konkreta exemplifieringar. Här nämns mitt leende teater som sluter sig samman i dödsängelpatruller (minns Berit Hedeby och sjuttioårsdebatten) och tycks bereda ditt rycka in, utan att bekymra sig om vad det tilltänkta offret anser. Här nämns fall där den sjuke vid fullt medvetande och i odrogat tillstånd begär och får en full sömnmiddelsburk och en flaska vatten och därefter lämnas ensam.

Det senare exemplet kan betecknas som en mild form av aktiv dödshjälp. Eller är den rent av passiv? Det är ju den sjuke som med pillerburken i hand väljer att svalja dess innehåll eller i sista minuten avstå. Råder inte den sjuke slävt över sitt liv som livets såväl? Eller är det stat, kyrka eller anhöriga som gör det? Och i så fall: från vilken tidpunkt upphör den sjukens rätt?

Konsekvenser

Som man frågar får man svar, heter det. Men det stämmer inte riktigt i Jersilds fall. Han spetsar till frågeställningen så att svaret tycks självklart men lägger sen gärna till försvärande omständigheter. Det är vi som läser romanen som får brottas med svaret och alla avvägningar och konsekvenser. Kan en burk med sömnpiller kvarlämnad på nattduksbordet antingen vara mord eller kärleksgärning, beroende på omständigheterna?

NILS GRANBERG